

כ"ו סוף ג' ע"ל

207

קצהו תראה, שתביט על קצה העם
דהיינו הנחשלים שבעם, וכשתביט על
פל אחד ואחד מהם בפרטות, אז תמצא
בהם און ועמל, ויעלה בידך לקללם.

ואכן הלך בלעם למקום זה, להביט על
כל אחד ואחד מישראל בפרטות.
וגם זאת לא עלתה לו בידו, ואמר הנה
ברך לקחתי וגו', כי גם באופן זה אין
בידי לקלל אותם; לפי שלא הביט און
ביעקב, שגם כשמביטים על כל אחד
ואחד בפרטות, אף על אלו שהם מקצה
העם, אין הקב"ה מביט בעוונם וחטאתם.

וזה שאמר לאתר מכן (מ, ט) וירא בלעם
כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל,
שהבין מכל זה דמעלת ישראל היא בעצם
ולא רק כלפי האומות, וגם חשובים הם
כל אחד ואחד בפרטיות וראוים לברכה,
ולא רק בכלליות. אלא שעדיין סבור
שמ"מ יעלה בידו להמעיט חשיבות כל
אחד ואחד מהם, על ידי שיזכיר
עוונותיהם, ולכן רישת אל המדבר פניו,
להזכיר עוון העגל, וכמו שתרגם יונתן
ושוי למדברא אנפוי למדכר עליהון
עוברא דעיגלא דעברו תמן.

אך גם זאת לא עלתה בידו, לפי שראה
את ישראל שוכן לשבטיו, שכל שבט
ושבט שוכן בפני עצמו, כלומר דאפילו
הבי חשובים וראויים הם, והטעם כמו
שאמרו חז"ל (ב"ב ס' ע"ט) ראה שאין
פתחיהן מכוונין זה כנגד זה. (ולא להלן
אום יב מה שפארנו נניאר הדברים).

ולאחר שנוכח בזה אמר מה טובו אהליך
יעקב, שכל אחד ואחד מיעקב,
גם אלו שהם במדרגה הנמוכה מהם,
הרי הוא טוב, ובעיני ה' טוב לברך את
כולם. משכנותיך ישראל, אלו בעלי
מדרגה, וכולם ראויים הם לטובה
ולכרכה, וחיים ושלוש לנו ולכל ישראל
עד עולם.

בן וישלח מלאכים אל בלעם וגו'
לאמר הנה עם יצא
ממצרים הנה כסה את עין הארץ
והוא ישב ממלי, ועתה לכה נא ארזה
לי את העם הזה כי עצום הוא ממני
(פ, ה-ו). יש לדעת מה היתה הכוונה
באמרו והוא יושב ממלי. עוד צריך
ביאור מה ששלח בלק אל בלעם לקלל
את ישראל, הרי ידע מעלתם וגדולתם
של בני ישראל, ומה תועלת יבא לו
בכך שיקלל אותם בלעם.

ויש לבאר- שהיתה כוונת בלק לומר
לבלעם, הנה עם יצא ממצרים,

וכסה את עין הארץ, שברום מעלתו הוא
מכסה על כל האומות, ומנצח את כל
שונאיו ומכניע את אויביו. אך אפשר כי
כל זאת אינו מחמת חשיבותם וצדקתם,
ומה שהוא נוצח שלא כדרך הטבע, הוא
'ממולי', דלעומתי הם צדיקים וחשובים,
אבל בעצם אינם צדיקים כל כך. ולכן
חשב שבידו לקללם, כיון שאין צדקתם
אלא כלפי האומות יהני הקללה לאבדם
מן הארץ ר"ל. וזה שאמר ועתה לכה נא
ארזה לי את העם הזה כי עצום הוא
'ממני', דכיון דגבורתו הוא רק ממני, אך
כשלעצמו אינם חשוב, לכן ע"י שיקלל
אותם בלעם יוכל לאבדם.

והחזיר לו בלעם לבלק ואמר (פ, ט) הן
עם לבדד ישכון, שגם כשהם
יושבים בודד הם חשובים וצדיקים, ובגוים
לא יתחשב, שאין צדקתם רק לעומת
אומות העולם, אלא חשיבותם ומעלתם
היא מחמת עצמם, ולכן אין בידי לקלל
אותם.

וכששמע בלק זאת, אמר לו בלק (פ, ט)
לך נא אתי אל מקום אחר.
אפשר שנוכל להמעיט חשיבותם וצדקתם
של בני ישראל באופן אחר, וזאת, אשר
תראנו משם אפס קצהו תראה וכולו לא
תראה, דאפשר שאין חשיבותם ומעלת
בני ישראל אלא כשמביטים על כולו
כאחד, וכמו שאמר שלמה המלך (טי)
השמים ד, ו) כולך יפה רעיתי ומום אין
בך, שכשמביטים על כל בני ישראל
כאחת, אז יפים ונאים הם, ואין בהם
מום. ולכן כולו לא תראה, אך אפס

1

(2) ע"כ

(3) אשכנז

1 ושני נעריי עמו. מכאן לאדם חשוב
 היוצא לדרך יליד עמו ב' אנשים לשמשו.
 רש"י. לא שבלעם נחשב בעינינו לאדם
 חשוב ולא שעלינו ללמוד ד"א מאותו
 רשע. אלא מכיון שבלעם רצה לחקות את
 אברהם אבינו וקם בבקר, חבש בעצמו
 את אמונו ולקח ב' נערים עמו. — הרי
 ש"אדם חשוב" (שכזה חשב בלעם א"ע
 וכוה רצה להראות בעיני שרי מואב)
 צריך שיקח ב' אנשים עמו. והנה בכ"ר
 ספני"ה א"ר אביו ב' בני אדם נהגו בדרך
 ארץ אברהם ושאל (שגם שאל לקח עמו
 בדרך ב' אנשים). והקשו במהרז"ו, למה
 לא חשיב בלעם? ולפי' בלעם לא הי'
 אדם חשוב ולא נהג בד"א. אלא עשה מה
 שעשה. כדי שיהיוקו אותו לאדם חשוב
 וכדי לחקות את א"א. בכונה שיותר

הקב"ה על אהבתו לנרעיו. אבל התיקוי
 של בלעם היה למשרה הפוכה: אברהם
 השכים בזריוות לעקד את יצחק בנו
 ואלאבד את עם ישראל, העתיד לצאת
 ממנו — כדי לקיים מצות ה' אבל הרשע
 הזה חיקה את הזריוות הזאת, כדי לאבד
 את עם ישראל נגד רצון ה'.

כביה. ויען בלעם דיאמר וגו' לא אוכל לעבור את פי ה'
 אלקי לעשות קסנה או גדולה.

קשה, דאם קטנה לא יוכל לעשות, כל-שכן שגדולה לא יוכל
 לעשות, ולכאורה התיבות "או גדולה" מיותרות. אמנם יבואר
 על פי דרשתם במדרש פליאה על הפסוק "וישם ה' דבר בפי
 בלעם וגו'", חד אמר חכה, הדא הוא דכתיב מה אקוב וגו', וחד
 אמר הוציא מילין מפיו, הדא הוא דכתיב מה אזעום לא זעם
 ה'. ולכאורה דברי המדרש הללו סתומים.

בלם, ידוע דשם אלקים הוא מדת הדין, ושם "אל" הבא מן
 "אלקים" הוא רחמים, ו"אל" בפני עצמו הוא גס-כן רחמים,
 שגאמר "חסד אל כל היום" (תהלים נב, ג). ושם י"ה הוא דין קטן
 מדין אלקים, ושם הויה הוא רחמים גדול. בזה יובן המדרש, כי
 בתחילה רצה לקלל את ישראל בשם אלקים, לכן שם ה' חכה
 בפיו, שלא יאמר רק "אל", וזה "מה אקוב לא קבה אל". אחר-
 כך רצה לקלל בשם י"ה, שהוא נמי דין, אז הוציא המלאך
 מילים מפיו, והיינו ו-ה, ואמר שם י-ה-ו-ה, מדת רחמים, והיינו
 דכתיב "מה אזעום לא זעם י-ה-ו-ה". זהו שאמר "לא אוכל
 לעבור את פי ה' לעשות קטנה או גדולה", רצה לומר, או
 לעשות קטנה משם י-ה-ו-ה, ולומר רק י"ה, או לעשות גדולה,
 ולקלל בשם אלקים.

(פנינים יקרים, לר' שמעון בצלאל ניימאן מטארנא, קראקא תר"ס, וכיוצא
 בעולם עשיה, דף קד"ג)

1 (א) שנתו הקב"ה כח בהאטון הראשון לטולד אחר כמה
 זריות האטון של בלעם, שיהיה זו כח נשעוה לדרך חס בלעם.
 [ראע"ג דין ושעיר קדשו לפי, אס"ה כתי תנח למקט ב' פיות נבי סלדי
 כסדר כריאתן משום דארץ נכלאה כיום ה', וסמיס נכדלו כיום ב', והאטון
 סוף מן הכמות שנכדלו כיום ה']

1 "כגור עליה שהדבר עם בלעם:

(4) י"ה
 א"ל

(5) אשכנז
 א"ל

1 ואם תאמר מה גדולת הנס שהאטון דיברה, והרי בספר שמואל
 שתי הפרות דיברו? ביאר החיד"א¹¹, שונה ענין הפרות מאתונו של
 בלעם ומשאר הדברים המנויים במשנה. שכן הפרות שנשאו את ארון
 ה', השירה ששרו היתה "מכת הארון אשר עליהן" ע"כ. דבר זה אינו
 נס גדול, שהרי זה כוחה של שכניה שגורם להתעלות. ודומה הדבר
 למה שהיה בשעה ששלמה הכניס את הארון לבית המקדש, שאמרו
 במדרש¹² שכל העצים שהיו במקדש פרחו, אף על פי שהיו פיסות עץ
 יבשות. וכן כאן בזכות הארון הפרות התעלו ושרו. מעתה הנס הגדול
 יותר הוא הנס שהאטון של בלעם פתחה פיה ודיברה, שכן היא לא
 דיברה בפני הארון אלא בפני בלעם הרשע אב הטומאה, והוה נס גדול,
 לפיכך דווקא נס זה נמנה במשנה.

1 ולא רק בעלי חיים דיברו, מצינו שגם הדומם דיבר. כך פירש בעל
 צידה לדרך את דברי רש"י על הכתוב במעמד הר סיני. שם כתיב¹³:
 "והגבלת את העם סביב לאמור השמרו לכם עלות בהר" וגו' פרש"י:
 הגבול אומר להם השמרו מלעלות מכאן. ולדעת בעל צידה
 לדרך¹⁴ הגבול היה מדבר ומזהיר את העם. וכתב בעל צידה לדרך:
 נשאלתי, למה לא כתבה התורה בפירוש נס גדול זה כשם שכתבה
 התורה הנס של ויפתח ה' את פי האטון. ונס זה גדול שבעתיים מנס
 האטון, שכן ארבע דרגות בעולם דומם צומח חי מדבר. דרגת החי
 קרובה למדבר, לפיכך אפשר שחי — האטון תדבר, אבל הדומם

(6) י"ה
 א"ל

(2)

בשפל המדרגה הוא, ואם דומם מדבר הנס גדול שבעתיים, ולמה לא נזכר נס זה בתורה? והשיב לשואל בדומה למה שביאר החיד"א. כיון שההר היה קדוש משום שירד עליו ה' באש, אין זה פלא שהגבול היה מדבר ואומר לבני ישראל השמרו מלעלות מכאן. במקום שכינה וקדושה עילאית אין כללי הטבע תופסים, וגם דומם מדבר. ובוזה ביאר מה שנאמר בפרשת פנחס¹⁵: "על פי הגורל תחלק נחלתו" ופרש"י הגורל עצמו היה צוות ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני. כיון שהגורל היה על פי רוח הקודש אין פלא שדיבר. לא כן אתונו של בלעם, האתון שלא היה בה סרך של קדושה, אלא אדרבה היתה טמאה ואדוניה טמא ומכל מקום דיברה, הרי זה נס גדול, לפיכך כתבה התורה (נס זה ע"כ.

זכות אבות

מדוע רצה בלעם הרשע לקלל את אבותינו ואת אמותינו הקדושים

כי מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לְבָרֵךְ יִשְׁכַּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב (ב, ט)
אני מסתכל בראשיתם וכתחילת שורשיהם, ואני רואה אותם מיוסדים וחוקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות (רש"י).

כך אמרו חז"ל⁸: "כי מראש צורים אראנו" – אלו האבות, "ומגבעות אשורנו" – אלו האמהות.

הגמרא במסכת סנהדרין⁹ אומרת: 'אמר רבי יוחנן, מברכתו של אותו רשע אתה למד, מה היה בלבו'. כלומר, בלעם רצה לקלל את ישראל, והקב"ה הפך את מחשבת הקללה לדברי ברכה, כמו שכתוב¹⁰: "זיהפוך ה' אלוהיך לך את הקללה לברכה", והגמרא¹¹ נותנת דוגמה: ביקש לומר, שלא יהיו להם בתי לנסיות ובתי מדרשות, והקדוש ברוך הוא הפך את הקללה לברכה, ובלעם אמר כנגד זה¹² "מה טובו אוהליך, יעקב", ברך אותם שיהיו להם אוהלי תורה ותפילה. בלעם ביקש לקלל, שלא תשרה שכינה עליהם, והקדוש ברוך הוא הפך קללה זו לברכה, ובלעם הוכרח לומר "משכנותיך ישראל", שהקב"ה שוכן בישראל.

למדים אנו מהגמרא, שעל כל ברכה וברכה – שבירך בלעם את ישראל – היתה במקביל לברכה, מחשבה של קללה. אם כן, כאשר כעת מברך את אבותינו ואת אמותינו ואומר: "כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו" ועומד בלעם ומשבח את האבות ואת האמהות הקדושים, הרי שהם היו המטרה שלו בקללה, אותם רצה לקלל. הדבר צריך ביאור, מה יועיל לבלעם לקלל את אבותינו ואת אמותינו הקדושים, הרי הם כבר לא חיו בזמן בלעם?

יסוד קיום ישראל בזכות אבות

ייתכן להסביר, כי בלעם הרשע ידע היטב, שכל יסוד קיומנו וכל זכותנו הם "זכות אבות". ידע בלעם, שתפילת ישראל מבוססת על זכות אבות, ובכל יום אנו מזכירים בתחילת התפילה את זכות האבות – "אלוהי אברהם, אלוהי יצחק ואלוהי יעקב", ומבקשים, שבגלל אבות יושיע בנינו. סידור התפילה גוש בבקשות ובהזכרת אבות האומה. ואף שמה של האומה הישראלית

מבוסס על זכות אבות. כידוע, המילה "ישראל" רומזת על כל האבות והאמהות הקדושים, כי "ישראל" רומזת לראשי התיבות של י'צחק, י'עקב, ש'רה, ר'בקה, ר'חל, א'ברהם, ל'אה. בלעם הרשע חיפש פסול בצורים ובגבעות, כדי שחלילה לא נתפלל ונבקש בזכות אבות, שהרי אף אחד לא יבקש בזכות אבא או אמא פסולים. אבל הקדוש ברוך הוא הפכו לברכה. לכן אמר בלעם: "כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו", וכפי שפירש רש"י, 'אני מסתכל בראשיתם ובתחילת

שורשיהם, ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות.

לימוד לדורות

מקללתו של הרשע אנחנו מבינים כמה כוח ועוצמה יש לנו בזכות האבות והאמהות, מבינים אנו שעצם הזכרת שמם מועילה לנו, כשבאים לבקש ולהתחנן בעבורנו ובעבור ילדינו. הוא שמדמה רש"י את האבות ואת האמהות לשורשים של האומה.

אולם עלינו לזכור, שכשם שזכות אבות היא זכות עצומה, כך היא מחייבת מחויבות גדולה מאוד. אם אנו רוצים, שזכות אבות תעמוד לצדינו, עלינו ללכת בדרכם של האבות, לשמור על הגחלת, לשמור תורה ומצוות כראוי. כשאין שומרים תורה ומצוות ודורשים בזכות אבות - אבינו היה רב גדול, סבינו היה שוחט ובודק, דודי רב חשוב, אין באלה זכות אבות.

רק יהודי שהוא שומר תורה ומצוות וממשיך את מורשת אבותיו, רשאי בצדק להתפאר באבותיו הקדושים. ואף אבותיו גאים בו, וה"זכות אבות" שלו מגיעה לו ביושר.

מצאנו בתורה עצמה מהו הכוח של זכות אבות. כאשר יעקב אבינו קובר את רחל אמנו באמצע הדרך, הייתה לו מטרה, כי ידע ברוח קדשו, שאלפי שנים לאחר מכן, כשיילכו בגלות, יוכלו להיכנס לאמא רחל ולעורר זכות אבות, ואמא רחל תבכה לפני כיסא הכבוד, והקב"ה יבטיח לה: "ושבו מארץ אויב וגו' ושבנו בנים לגבולם"¹³.

מצינו בספרים, שלפיכך מוחל הקדוש ברוך הוא לעוונותיהם של ישראל, משום שהם דבוקים בו והרי זה בבחינת "בעליו עמו", והלא אמרה תורה: "אם בעליו עמו לא ישלם". אולם באמת לא דיברה תורה אלא בשואל, שהוא פטור מאונסין אם בעליו עמו, ואילו אם גם פשיעה בבעלים פטור - דבר זה שנוי במחלוקת וזתלוי הוא בכך, אם אומרים "מקרא נדרש לפני ולפני פניו, לפי שדין פשיעה אצל שומר-חינם נאמר בפרשה קודמת לפני הדין של שואל - הרי אם מקרא נדרש לפני מתייחס הדין של "אם בעליו עמו לא ישלם" גם על פשיעה (ראה בבא-מציעא צ"ח).

בגזירה על גלות מצרים נאמר: "גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה", הרי פשוטו של מקרא הוא, שענוי הגלות יארך ארבע מאות שנה. אך כיון שבני-ישראל נשתחררו משעבוד מצרים לפני המועד של ארבע מאות שנה, יש להסיק כי המועד הזה מתייחס לאו דוקא על "וענו אותם" אלא על הפסוק שלפני זה: "גר יהיה זרעך, ואכן כך היו הדברים, שכן מלידתו של יצחק, שאז התחילה נדידתם של האבות, יעד יציאת מצרים עברו ארבע מאות שנה.

לפיכך אומר הכתוב: „לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל“
 כי „ד' אלהיו עמו“ והרי זה איפוא „בעליו עמו“. אך נשאלת השאלה מי
 אמר שאפילו פושע בבעלים נסרפו פטור, וחלא הדין נאמר רק לגבי שואל?
 — על כך באה התשובה: „אל מוציאם ממצרים“ — כיון שרואים אנו כי
 הוציא השם יתברך את ישראל ממצרים לפני המועד הנקבע, הרי עלינו
 להסיק כי המועד של ארבע מאות שנה מתייחס על הפסוק הקודם: „גר
 יהיה זרעך“, ואנו למדים איפוא כי „מקרא נדרש לפניו“ — הרי ממילא גם
 פשיעה בבעליו פטור, לפי שדין „בעליו עמו“ נדרש על הפרשה הקודמת
 של פשיעה... (הגה"צ מאוטטרובצה ז"ל)

7
 9

את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו
 רוח אלקים, וישא משלו ויאמר נאם
 בלעם בנו בעור זנאם הגבר שתם הטיו זכו
 מה טובו אהליך יעקב. ופירש"י ז"ל ראה שאין
 פתחיהם מכוונים זה כנגד זה. והכוונה שאין
 ביניהם קנאה ותחרות ואין אשה מסתכלת בירך
 חברתה. ועל דרך זה יש לפרש מאמר חז"ל
 (שבת קנא, ב) גמירי צורבא מרבנן לא מיעני
 ומקשה והא חזינן דמיעני ומשני אהדורי
 אפתחא לא מהדרי, והכוונה כי המסתפק במה
 שיש לו ואין מסתכל בעין קנאה במה שיש
 לחברו הוא באמת האיש המאושר והעשיר.

1
 6
 11

(12)
 1015
 11

כמאמר חז"ל (סו"ט פ"ג ה"ג) ופירש"י ז"ל
 השמח בחלקו, ועל זה נאמר צורבא מרבנן
 לא מיעני והמקשה לא הבין זאת מעיקרא,
 התרצן הסביר לו זאת כי הצורבא מרבנן
 תורתו תלבישהו מדות טובות לבלתי הסתכל
 בפתח חברו אלא מסתפק במה שיש לו ועל כן
 לא מיעני כי הוא העשיר באמת וזה שאמר
 אהדורי אפתחא לא מיהדר, כלומר שאין פתחו
 מכוון נגד פתחו של חברו, כנ"ל.

6
 11

וידוע כי אם ישראל ידורו יחד באחדות
 ובאהבה שכינה שרויה אצלם, ועל זה
 נאמר וירא את ישראל שוכן לשבטיו באהבה
 ובאחדות ואין קנאה ביניהם ועל ידי כך ותהי
 עליו — כלומר על ישראל — רוח אלקים,
 ולכן לא יכול להם בלעם כי כל כוחו אינו אלא
 על ידי השפעת רוחות הטומאה והמה רק
 במקום הפרוד ומחלוקת יקננו, כאשר המליץ
 האלשיך ז"ל על זה מאמר הקרא באיוב (א, ו)
 „מאין באת משוט בארץ“, משוט המחלוקת בארץ
 משם יבא השטן. אולם כאן ישראל שוכן
 לשבטיו באהבה ורוח אלקים עליו מרחפת אין
 שטן ואין פגע רע. ואמרת בביאור קרא (משלי
 י, יב) שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים
 תכסה אהבה, הכוונה אם ישראל שונאים זה
 לזה יתגברו הדינים ר"ל וזהו שנאה ששונאים
 ישראל זה את זה תעורר עליהם מדנים, אך על
 כל פשעים תכסה אהבה שאהבו זה לזה. ועל כן
 לא יכול בלעם לעורר דינים עליהם ולהכניס
 בהם עין רעה כי כל כחו רק במקום שנאה
 ומחלוקת ועל כן נשא משלו לברכם ויאמר
 נאם הגבר שתם העין ראשי תיבות שנאה
 תעורר מדנים כי כח עינו הרעה תגבר רק
 במקום שנאה.

11
 16
 21
 26
 31
 36
 41

3